

1 Το μόρφημα *-ίαση* στο λεξιλόγιο της παθολογίας της Νέας Ελληνικής

Ευριπίδης Τσιακμάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει στην παρουσίαση του τέρματος *-ίαση*, που εμφανίζεται στο λεξιλόγιο της παθολογίας της Νέας Ελληνικής. Χρησιμοποιώντας ως εργαλείο το πρότυπο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας της Danielle Corbin, η εξέταση του συγκεκριμένου λεξικού τέρματος επιχειρείται τόσο διαχρονικά όσο και συγχρονικά. Η ιστορική αναδρομή αποκαλύπτει ότι το παθολογικό *-ίαση* απαντά ως *-ιάσις* ήδη στην Αρχαία Ελληνική, ως αποτέλεσμα της εφαρμογής του παραγωγικού *-σις* σε ρηματικές βάσεις που λήγουν σε *-ια* (π.χ. *βουλιμιά(ω) + -σις* → *βουλιμιάσις*). Την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας ή μερικούς αιώνες αργότερα, το τέρμα *-ιάσις* επαναναλύεται ως ενιαίο μόρφημα που φέρει τη σημασία *παθολογική κατάσταση*. Κατά τους επόμενους αιώνες, περνά μέσω δανεισμού στην αγγλική και τις νεολατινικές γλώσσες (π.χ. αγγλικό *psoriasis*, πορτογαλικό *psoríase*). Τέλος, κατά τον 20^ό αιώνα, το *-ιάσις* επιστρέφει στην ελληνική ως *-ίαση* με αναγνώριση από τις ευρωπαϊκές γλώσσες και καθίσταται ιδιαίτερα παραγωγικό στο πλαίσιο του λεξιλογίου της παθολογίας. Όσον αφορά στην έρευνα σε συγχρονικό επίπεδο, αυτή αποκαλύπτει ότι το νεοελληνικό τέρμα *-ίαση* είναι ένα επιστημονικό επίθημα που εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις προσδιορισμένες ως [+λόγιο] και σχηματίζει ουσιαστικά. Τα ουσιαστικά-βάσεις δηλώνουν είτε κάποια παθολογική κατάσταση είτε το βασικό αίτιο πρόκλησης μιας παθολογικής κατάστασης (π.χ. *ναυτί(α) + -ίαση* → *ναυτίαση*, *άκαρ(ι) + -ίαση* → *ακαρίαση*, *γονόκοκκ(ος) + -ίαση* → *γονοκοκκίαση*, *έλμινθ(α) + -ίαση* → *ελμινθίαση*). Συνεπώς, και λαμβάνοντας υπόψη την ερμηνεία των παραπάνω σχηματισμών, η σημασιολογική οδήγία του *-ίαση* περιγράφεται ως *εμφάνιση της παθολογικής κατάστασης Χ/εμφάνιση της παθολογικής κατάστασης που προκαλείται από το Χ*, όπου Χ η εκάστοτε βάση.

The morpheme *-iasi* in the vocabulary of pathology of Modern Greek

Evripidis Tsiakmakis

ABSTRACT

The aim of the present study is to present the ending *-iasi*, which appears in the vocabulary of pathology of Modern Greek. Using Danielle Corbin's model of Construction morphology, the study of this morpheme is attempted through both a diachronic and a synchronic approach. The historical approach reveals that the modern greek *-iasi* appears as *-iasis* in Ancient Greek, as the result of the suffixation of *-sis* to verbal stems ending in *-ia* (e.g. *βουλιμιά(ω) + -σις* → *βουλιμιάσις*). In late antiquity or even some centuries later, the end *-iasis* is reanalyzed as a single morpheme denoting a pathological state. During the next centuries, it is imported in English and the neo-latin languages through loan words (e.g. english *psoriasis*, portuguese *psoríase*). Around the 20th century A.D., the ending *-iasis* returns as *-iasi* in Modern Greek through the process of recognition of its european counterparts and becomes very productive in the modern greek vocabulary of pathology. As far as the synchronic approach is

concerned, it leads to the conclusion that the modern greek *-iasi* is a scientific suffix that attaches to nominal bases characterised as [+literary]. The nominal bases denote either a pathological state or the basic cause of the appearance of such a state (e.g. ναυτί(α) + -ίαση → ναυτίαση, άκαρ(ι) + -ίαση → ακαρίαση, γονόκοκ(ος) + -ίαση → γονοκοκίαση, έλμινθ(α) + -ίαση → ελμινθίαση). Given this as well as the interpretation of the derived words under consideration, the semantic import of *-iasi* can be described as *appearance of the pathological state X/appearance of the pathological state caused by X*, X standing for every compatible nominal base.

0 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία στηρίζεται σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργασίας. Πρωτεύοντα στόχο της αποτελεί η εξέταση του τέρματος *-ίαση* στην ιατρική ορολογία και, γενικότερα, στο λεξιλόγιο της παθολογίας της Νέας Ελληνικής (NE). Σε ένα δεύτερο επίπεδο, φιλοδοξεί να επιτύχει τον ορισμό αυτού του τέρματος σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορεί να λειτουργήσει ως μέρος μιας γραμματικής του επιστημονικού λόγου της NE.

1 Βιβλιογραφική επισκόπηση

Το μόρφημα *-ίαση* δεν περιλαμβάνεται ως παραγωγικό πρόσφυμα σε καμία γραμματική της Νέας Ελληνικής¹, παρατήρηση που τονίζει για άλλη μια φορά την ανάγκη συγγραφής μιας γραμματικής του επιστημονικού λόγου. Ωστόσο, περιλαμβάνεται ως ξεχωριστό λήμμα τόσο στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [12] όσο και στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* [14]. Τα δύο λεξικά συμφωνούν ως προς το ότι πρόκειται για ένα στοιχείο που δηλώνει παθολογική κατάσταση ή ασθένεια. Αντίθετα, διαφωνούν ως προς την κατηγορία (λεξική ή γραμματική) του *-ίαση*: σύμφωνα με το πρώτο, πρόκειται για β' συνθετικό ενώ, σύμφωνα με το δεύτερο, είναι ένα παραγωγικό επίθημα.

Η σημασιολογική σύνδεση του *-ίαση* με κάποια παθολογική κατάσταση έχει επίσης επισημανθεί από τον Βαλεοντή [7: 8], ο οποίος συνεξετάζει τα νεοελληνικά τέρματα *-ίαση* και *-ωση*. Αν και η κατάληξη *-ωση* δεν μελετάται καθόλου στην παρούσα εργασία, τα συμπεράσματα που προκύπτουν όσον αφορά στο *-ίαση* είναι απολύτως σύμφωνα με αυτά του Βαλεοντή [7: 8]. Ωστόσο, η παρούσα έρευνα καταλήγει σε αυτά με βάση ένα διαφορετικό σώμα κειμένων και έχοντας υιοθετήσει ένα αυστηρά ορισμένο θεωρητικό πλαίσιο, που περιγράφεται αμέσως παρακάτω.

¹ Ελέγχθηκαν η Νεοελληνική Γραμματική της Δημοτικής [15], η Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή [11] και το βιβλίο *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language* [10].

2 Το θεωρητικό πλαίσιο

Τόσο η διαχρονική όσο και η συγχρονική εξέταση του τέρματος *-ίαση* επιχειρείται με βασικό εργαλείο το μοντέλο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας της Danielle Corbin [8, 9]. Οι ενδιαφερόμενοι για τις λεπτομέρειες του μοντέλου παραπέμπονται στα πρωτότυπα κείμενα της συγγραφέως. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν τα δύο μόνο βασικά χαρακτηριστικά του που ανέδειξαν την υιοθέτησή του για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας ως την πιο κατάλληλη επιλογή.

Το πρώτο χαρακτηριστικό που καθιστά το μοντέλο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας πολύτιμο εργαλείο είναι η εξέχουσα θέση που επιφυλάσσει στην αρχή της συνδετικότητας. Σύμφωνα με την τελευταία, μια κατασκευασμένη λέξη ορίζεται ως «η σύνδεση ως αποτέλεσμα εφαρμογής ενός κανόνα κατασκευής λέξεων μιας μορφολογικής δομής... με μια σημασία» [1: 509-510]. Η παράλληλη «γέννηση» μορφής και σημασίας επιτρέπει την αναγωγή της δεύτερης σε θεμελιώδες κριτήριο διάκρισης κατασκευασμένων και μη κατασκευασμένων λέξεων, χαρίζοντας έτσι ισχύ αλλά και ασφάλεια τόσο στα πορίσματα όσο και στις προβλέψεις του μοντέλου.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό-πλεονέκτημα του μοντέλου της Corbin είναι ότι παράγει όχι μόνο το πραγματωμένο αλλά, επιπλέον, και το δυνάμει λεξιλόγιο. Αυτή η υπεργενετικότητα του εξασφαλίζει τη μέγιστη προβλεπτική δύναμη, αναδεικνύοντάς το σε ιδανικό εργαλείο για τη μελέτη της μορφολογικής διαδικασίας της παραγωγής.

3 Το παθολογικό *-ίαση* στη διαχρονία

3.1 Το *-ίαση* στην Αρχαία Ελληνική (ΑΕ)

Το τέρμα *-ίαση* εμφανίζεται σε λέξεις που δηλώνουν ασθένεια ήδη από την περίοδο της Αρχαίας Ελληνικής². Πιο συγκεκριμένα, με τη βοήθεια της ηλεκτρονικής πλατφόρμας *Perseus* και του *A Greek-English Lexicon* των Liddell & Scott [13], συγκεντρώθηκαν 41 λήμματα που λήγουν σε *-ίαση* και δηλώνουν κάποια παθολογική κατάσταση (Παράρτημα 1). Από αυτά, τα 28 μπορούν με ασφάλεια να περιγραφούν ως μεταρρηματικά ουσιαστικά που έχουν κατασκευαστεί από ρήματα σε *-ιάω/-ιάζω* με την προσθήκη του παραγωγικού επιθήματος *-σις*.

Π.χ. *βουλιμίαςις < βουλιμιάω, δυσουρίαςις < δυσουριάω, κριθίαςις < κριθιάω*
γομφίαςις < γομφιάζω, ισχίαςις < ισχιάζω

Από τα υπόλοιπα 13, τα *φυκίαςις* και *μυωπίαςις* είναι ιδιαίτερες περιπτώσεις³ και δεν λαμβάνονται υπόψη στην παρούσα έρευνα. Τα 9 λήμματα που απομένουν αναλύονται ως ουσιαστικά, που έχουν προκύψει από την προσθήκη ενός τέρματος *-ίαςις* σε μια ονοματική βάση.

² Βλ. και [7].

³ Μαρτυρούνται ομόρριζα ρήματα που όμως δεν λήγουν σε *-ιάω*. Ο σχηματισμός των δύο αυτών μεταρρηματικών ουσιαστικών μπορεί να οφείλεται σε αναλογία ή να ανάγεται σε ρήματα τα οποία δε μαρτυρούνται στα διαθέσιμα αρχαιοελληνικά κείμενα.

Π.χ. *άλωπεκ*⁴ + *-ίαςις* → *άλωπεκίαςις*, *δρακοντ* + *-ίαςις* → *δρακοντίαςις*

Ο αριθμός των δεδομένων είναι μικρός, καθιστώντας την όποια γενίκευση ιδιαίτερα επισφαλή. Οι υποθέσεις που μπορεί να κάνει κανείς κινούνται προς δύο βασικές κατευθύνσεις. Δεδομένου ότι τα μετονοματικά ουσιαστικά είναι σχηματισμοί μεταγενέστεροι των μεταρρηματικών (2^{ος} μ.Χ. αιώνας κι έπειτα), μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι ήδη από αυτό το πρώιμο στάδιο έχει γίνει επανανάληψη του τέρματος *-ίαςις*, το οποίο χρησιμοποιείται πλέον ως παραγωγικό επίθημα που εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις και δημιουργεί ουσιαστικά ασθένειας. Η δεύτερη κατεύθυνση εμπλέκει την έννοια του ταξικού σηματοδότη⁵. Βέβαια, η ιδέα ότι το *-ίαςις* που εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις είναι κενό σημασίας και έχει ως μοναδική λειτουργία του να εντάξει εμφανέστερα ένα μικρό σύνολο λέξεων στη σημασιολογική κατηγορία των ασθενειών προϋποθέτει την αναγνώριση ενός ομόφωνου επιθήματος και, άρα, μια προηγούμενη επανανάληψη.

Ένα δεύτερο σημείο που αξίζει να σχολιαστεί είναι η σημασία των βάσεων. Όσον αφορά στα 28 μεταρρηματικά ουσιαστικά, το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+ασθένεια] ανιχνεύεται στη βάση:

π.χ. *βουλιμιάω* (πάσχω από βουλιμία), *λιθιάω* (πάσχω από λίθο)

Ωστόσο, η κατάσταση φαίνεται να είναι διαφορετική με το σύνολο των 9 μετονοματικών ουσιαστικών. Τόσο οι απλές βάσεις, όπως *άλωπηξ* (αλεπού) και *δράκων* (φίδι), όσο και οι σύνθετες, όπως *πλατύς* + *κόρη* (πλατεία κόρη του ματιού)⁶ είναι αχαρακτήριστες ως προς το χαρακτηριστικό [+/-ασθένεια]. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση η σημασιολογική οδηγία *παθολογική κατάσταση* πρέπει να αποδοθεί σε κάποιο παραγωγικό πρόσφυμα. Αν υποθεθεί ότι το πρόσφυμα αυτό είναι το *-ίαση*, τότε οι απόψεις περί ταξικού σηματοδότη που αναφέρθηκαν νωρίτερα πρέπει να απορριφθούν. Είναι αρκετά πιθανό ότι στην ύστερη ΑΕ υπάρχει ένα αρκετά διαθέσιμο παραγωγικό επίθημα *-ίαςις*, που έχει τη σημασιολογική οδηγία *παθολογική κατάσταση*, εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις και δημιουργεί ουσιαστικά ασθένειας.

3.2 Το *-ίαση* στην Αγγλική και τις Νεολατινικές Γλώσσες

Ανεξάρτητα με την αλήθεια της παραπάνω υπόθεσης, είναι βέβαιο ότι σε κάποια φάση της ιστορίας το *-ίαςις* επαναλήφθηκε ως ενιαίο επίθημα που σχηματίζει ουσιαστικά ασθένειας. Η παρουσία λέξεων όπως *ptyriasis*, *psoriasis*, *satyriasis* και *cholelithiasis* στα αγγλικά⁷, και αντίστοιχων τύπων σε γλώσσες όπως τα γαλλικά (με κατάληξη *-iase/-iasie*), τα πορτογαλικά (με κατάληξη *-iase*) και τα ισπανικά (με κατάληξη *-iasis*), μαρτυρούν ότι ένα μέρος των αρχαιοελληνικών λέξεων για τις οποίες έγινε λόγος στην προηγούμενη ενότητα πέρασαν μέσω δανεισμού στη λατινική. Αυτό έχει ήδη επισημανθεί από τον Βαλεοντή [7: 1]. Η εμφάνιση ιατρικών νεολογισμών με το ίδιο τέρμα, τόσο στην αγγλική όσο και στις

⁴ Το κλιτικό επίθημα δεν μετέχει στην παραγωγική διαδικασία [5].

⁵ Βλ. [1].

⁶ Πλατυκορίασις.

⁷ Για τη συγκέντρωση αγγλικών λημμάτων χρησιμοποιήθηκε το *The Oxford English Dictionary* (2015).

νεολατινικές γλώσσες, παρέχουν βάσιμες ενδείξεις ότι, ήδη από την εποχή της λατινικής, αντικείμενο δανεισμού είχε αποτελέσει και το ίδιο το επίθημα. Με την άνθιση που γνώρισε η ιατρική ορολογία κατά το 18^ο και το 19^ο αιώνα, το επίθημα που αντιστοιχούσε στο αρχαιοελληνικό *-ίασις* έγινε εξαιρετικά διαθέσιμο.

3.3 Το *-ίαση* στη Νέα Ελληνική

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, αρχίζει να αναπτύσσεται η ελληνική ιατρική ορολογία. Η συγκυρία αυτή έχει ως αποτέλεσμα το αρχαιοελληνικό *-ίασις* να επιστρέψει στην ελληνική, με την αγγλική και τις νεολατινικές γλώσσες να αποτελούν πλέον τις γλώσσες-πηγή. Αυτή η επιστροφή γίνεται μέσω της διαδικασίας που ονομάζεται *αναγνώριση*. Δεδομένου ότι ολόκληρη η επόμενη ενότητα αφιερώνεται στην ανάλυση του τέρματος *-ίαση* στο ιατρικό λεξιλόγιο της ΝΕ, κρίνεται σκόπιμο η παρούσα υποενότητα να εξαντληθεί στην περιγραφή αυτής της διαδικασίας.

Σύμφωνα με την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη [2], η *αναγνώριση* είναι μία από τις βασικές διαδικασίες δημιουργίας όρων. Ειδικότερα, πρόκειται για μια εξωτερική διαδικασία - πραγματοποιείται με τη μεσολάβηση ξένης γλώσσας - και είναι είδος έμμεσου δανεισμού: ιδιαίτερα στην ελληνική, το δάνειο μεταγράφεται με ελληνικούς χαρακτήρες «με επαναφορά με αντίστροφη σειρά της προκαθορισμένης αντιστοίχισης των ΑΕ γραμμάτων προς τους λατινικούς χαρακτήρες» [2: 81]. Έτσι, το ΑΕ *-ίασις*, που είχε μεταγραφεί στις γλώσσες της Δύσης ως *-iasis/-iase*, επιστρέφει με αναγνώριση στη ΝΕ ως *-ίαση*. Το γεγονός ότι το *-ίαση* δεν αποτελεί λεξική μονάδα σε καμία περίπτωση δεν υπονομεύει την παραπάνω πρόταση. Οι διαδικασίες δημιουργίας νέων όρων αφορούν τόσο λεξικές όσο και υπολεξικές μονάδες [2: 78 κ. εξ.].

4 Το παθολογικό *-ίαση* στη συγχρονία της ΝΕ

4.1 Τα εργαλεία

Η συλλογή δεδομένων για τη ΝΕ έγινε με τη βοήθεια του *Αντίστροφου Λεξικού της Νέας Ελληνικής* [3]. Για την ερμηνεία των λημμάτων που συγκεντρώθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [12], το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* [14], καθώς και συγκεκριμένοι ιατρικοί, κτηνιατρικοί και γεωπονικοί ιστότοποι⁸.

4.2 Το υλικό - οριοθέτηση

Η αναζήτηση στο *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής* [3] με βάση το *-ίαση* επέστρεψε 166 αποτελέσματα (συμπεριλαμβανομένου του τέρματος *-ίαση*). Από τα 165 λεξικά μορφήματα, τα 75⁹ αποκλείονται από την έρευνα ως άσχετα προς το λεξιλόγιο της παθολογίας της ΝΕ. Οι 90 εγγραφές που απομένουν συγκροτούν το σώμα δεδομένων στο οποίο στηρίζεται η παρούσα έρευνα (Παράρτημα 2).

⁸ www.iatronet.gr, www.vets.com.gr, και www.geopon.gr

⁹ Στα 75 συμπεριλαμβάνεται και το λήμμα *υπεριτίαση*, για την ερμηνεία και τη μορφολογική δομή του οποίου δεν βρέθηκε καμία πληροφορία.

4.3 Η κατηγορία της βάσης

4.3.1 Η μορφολογική κατηγορία της βάσης

Για 79 από τα 90 λήμματα που συγκροτούν το σώμα δεδομένων, μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι έχουν σχηματιστεί με την εφαρμογή του μορφήματος *-ίαση* σε ονοματική βάση. Αυτός ο κανόνας κατασκευής λέξεων μπορεί να παρασταθεί φορμαλιστικά ως εξής:

$[[X]_o (-ίαση)]_o$

Για να περάσουμε σε συγκεκριμένα παραδείγματα: *άκαρι* → *ακαρίαση*, *άλλαντο* → *άλλαντίαση*, *άνθρακας* → *άνθρακίαση*, *αρσενικό* → *αρσενικίαση*, *βακτήριο* → *βακτηρίαση*

Πρέπει να τονιστεί ότι ο παραπάνω κανόνας εμφανίζεται κάποτε και περισσότερο σύνθετος. Πιο συγκεκριμένα, είναι πιθανό η βάση στην οποία εφαρμόζεται το *-ίαση* να είναι σύνθετη λέξη:

$[[[X]_o + [X]_o] (-ίαση)]_o$

π.χ. *βλαστός + μύκητας* → *βλαστομύκητας* → *βλαστομυκητίαση*

Επιπλέον, ένα μέρος των λημάτων του σώματος δεδομένων προκύπτει από υποβολή του εξαγομένου του αρχικού κανόνα σε νέα μορφολογική διαδικασία, αυτή τη φορά σε διαδικασία σύνθεσης. Για να χρησιμοποιήσουμε και πάλι φορμαλιστικό συμβολισμό:

$[[X] + [[X]_o (-ίαση)]_o]$

π.χ. *κόνις* → *κονίαση* → *δερμα + κονίαση* → *δερματοκονίαση*

Υποθέτοντας ότι η ανάλυση που προηγήθηκε βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση, απομένει η ανάλυση των 11 λημάτων που φαίνονται να δημιουργούν πρόβλημα. Ξεκινώντας από τη *δηλητηρίαση*, και τις λέξεις στις οποίες η τελευταία συμμετέχει ως β' συνθετικό (*αιμοδηλητηρίαση*, *αυτοδηλητηρίαση*, *ναρκοδηλητηρίαση*), προτείνεται ότι πρόκειται για μεταρρηματικά ουσιαστικά που έχουν προκύψει από την εφαρμογή του παραγωγικού επιθήματος *-ση* στο ρήμα *δηλητηριάζω* ($[[\Delta\text{H}\Lambda\text{H}\text{T}\text{H}\text{P}\text{I}\text{A}\text{Z}\Omega]_{\text{P}} (-ση)_{\text{EPI}\Theta}]$ *δηλητηρίαση*). Η πρόταση της δομής $[[\Delta\text{H}\Lambda\text{H}\text{T}\text{H}\text{P}\text{I}\Omega]_o (-ίαση)]$ *δηλητηρίαση* είναι μια εξίσου εύλογη πρόταση, που όμως απορρίπτεται με βάση μορφολογικές και σημασιολογικές ενδείξεις.

Αντίθετα, τα *υδρωπίαση* και *ερυθρίαση* φαίνεται πως μπορούν να προστεθούν στο σύνολο των 79 λεξημάτων. Ειδικότερα, η *υδρωπίαση* έχει προκύψει από την *υδρωπικίαση* μέσω του μηχανισμού της απλολογίας¹⁰: *υδρωπικία* → *υδρωπικίαση* → *υδρωπίαση*. Όσον αφορά στην *ερυθρίαση*, το πρόβλημα που δημιουργεί φαινομενικά είναι ότι έχει ως βάση ένα επίθετο (*ερυθρός*). Η υπόθεση της πολλαπλότητας της βάσης, ότι δηλαδή ο ίδιος κανόνας κατασκευής λέξεων μπορεί να εφαρμόζεται σε βάσεις περισσότερων από μίας κατηγοριών, δεν αντιβαίνει στις βασικές θεωρητικές αρχές της Κατασκευαστικής Μορφολογίας. Ωστόσο, ειδικά στην περίπτωση αυτή είναι εύλογη η υπόθεση ότι το *ερυθρός* ουσιαστικοποιείται μέσω της διαδικασίας της μετατροπής, πριν του εφαρμοστεί το *-ίαση*: *ερυθρός*_E → *ερυθρό* (χρώμα) → *ερυθρίαση*.

¹⁰ Βλ. [1]

Τα *αλωπεκίαση*, *μυδρίαση* και *πιτυρίαση* δεν μπορούν να αναλυθούν συγχρονικά ως κατασκευασμένες λέξεις. Από διαχρονική εξέταση, προκύπτει πως πρόκειται για δάνεια. Δεδομένου ότι οι λέξεις αυτές απαντούν στην ΑΕ, μία εύλογη υπόθεση είναι ότι αποτελούν άμεσα δάνεια από την αρχαία στην νέα ελληνική. Ωστόσο, είναι μάλλον σωστότερη η πρόταση ότι πρόκειται για έμμεσα δάνεια που, μέσω των νεολατινικών γλωσσών, έχουν περάσει από την ΑΕ στη ΝΕ – με τις προβλεπόμενες μορφοφωνολογικές μεταβολές.

Ανάλογη με την άμεσα προηγούμενη είναι και η περίπτωση των λημμάτων *πνευστίαση* και *υπτίαση*. Καθώς οι λέξεις αυτές δεν απαντούν ούτε στις νεολατινικές γλώσσες ούτε στην αγγλική, η πρόταση ότι πρόκειται για άμεσα δάνεια από την ΑΕ είναι η μόνη που συνάδει με τα δεδομένα.

Στηριζόμενος στο γεγονός ότι 81 από τα 90 λεξήματα που απαρτίζουν το σώμα των υπό εξέταση δεδομένων έχουν σχηματιστεί μέσω της εφαρμογής του ίδιου κανόνα κατασκευής λέξεων, μπορεί κανείς να υποστηρίξει με σχετική βεβαιότητα ότι υπάρχει ένα μόρφημα *-ίαση* που εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις και σχηματίζει ουσιαστικά. Το μόρφημα αυτό εμφανίζεται εξαιρετικά διαθέσιμο στο λεξιλόγιο της παθολογίας της ΝΕ.

4.3.2 Η διάκριση [+λόγιο/-λόγιο] και η ορολογία

Προκειμένου για την ανάλυση οποιουδήποτε δεσμευμένου μορφήματος¹¹, είναι θεμελιώδους σημασίας η αποτίμηση της βάσης στην οποία αυτό εφαρμόζεται ως προς το χαρακτηριστικό [+/-λόγιο] [6: 4]. Σύμφωνα με τους Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρα [6: 2], ένα γλωσσικό τεμάχιο της ΝΕ χαρακτηρίζεται ως λόγιο ή λαϊκό ([-λόγιο]) με βάση το χρηστικό και, σε δεύτερο επίπεδο, με βάση το ετυμολογικό κριτήριο. Λαμβάνοντας υπόψη το πρώτο, ως λόγιο χαρακτηρίζεται το στοιχείο που χρησιμοποιείται σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές περιστάσεις, συνδέεται με «υψηλά» επίπεδα ύφους και «ομιλητές με συγκεκριμένη κοινωνιογλωσσική ταυτότητα». Σύμφωνα με το δεύτερο κριτήριο, χαρακτηρίζεται [+λόγιο] το στοιχείο που προέρχεται από προγενέστερες φάσεις της ελληνικής. Επιπλέον, ενώ τα λαϊκά τεμάχια συνδέονται στενότερα με την προφορική χρήση της γλώσσας και τα ζητήματα που αφορούν στην καθημερινότητα του ομιλητή, οι λόγιοι τύποι προτιμώνται στο γραπτό λόγο και συνδέονται στενότερα με περισσότερο επιστημονικά ή ακαδημαϊκά *κείμενα*¹².

Τα πράγματα με την ορολογία είναι αρκετά ξεκάθαρα. Τα λήμματα που απαρτίζουν αυτό το τμήμα του λεξιλογίου, αλλά και τα συστατικά τους μέρη αν πρόκειται για σύνθετες ή κατασκευασμένες λέξεις, εντοπίζονται στο θετικό άκρο του φάσματος *λογιότητας* [6: 4]. Αν και η περίπτωση του μορφήματος *-ίαση* δεν είναι απόλυτα διαφανής¹³, τόσο οι κατασκευασμένες με αυτό λέξεις όσο και οι ονοματικές βάσεις που απομονώθηκαν στην

¹¹ Εκτός των κλιτικών.

¹² Εδώ η λέξη χρησιμοποιείται ως επιστημονικός όρος και αναφέρεται σε ενότητες τόσο γραπτού όσο και προφορικού λόγου.

¹³ Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, είναι πιθανό αλλά όχι βέβαιο ότι το συγκεκριμένο μόρφημα είχε προκύψει από επανάλυση ήδη από την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας. Όσον αφορά στο χρηστικό επίπεδο, υπάρχουν παραδείγματα εμφάνισής του σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα ύφους (π.χ. *λεβεντομαλακίαση*).

αμέσως προηγούμενη ενότητα μαρκάρονται αναμφίβολα ως [+λόγιες]. Με άλλα λόγια, η απομόνωση βάσεων όπως *κόνις*, *μυία*, *φθείρα*, *ψάμμος* και *ψιπτακός*, που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να θεωρηθούν λήμματα ενεργά στο νοητικό λεξικό του μέσου Έλληνα ομιλητή, νομιμοποιείται επειδή κινούμαστε στο χώρο της ορολογίας.

4.4 Σημασιακή ανάλυση

4.4.1 Σημασιακή ανάλυση της βάσης

Από προσεκτική εξέταση του σώματος δεδομένων προκύπτει ότι το σύνολο των βάσεων στις οποίες εφαρμόζεται το μόρφημα *-ίαση* είναι, από σημασιολογική άποψη, ετερογενές. Το μεγαλύτερο μέρος των υπό εξέταση λεξημάτων έχει κατασκευαστεί με εφαρμογή του *-ίαση* σε ουσιαστικά που δηλώνουν είτε τον μικροοργανισμό που δημιουργεί το πρόβλημα (Ομάδα Α) είτε το σύμπτωμα/την παθολογική κατάσταση (Ομάδα Β).

Ομάδα Α: π.χ. *άκαρι* → *ακαριάση*, *βακτήριο* → *βακτηρίαση*, *γονόκοκκος* → *γονοκοκκίαση*

Ομάδα Β: π.χ. *αιμωδία* → *αιμωδίαση*, *εμετός* → *εμετίαση*, *λειχήνας* → *λειχηνίαση*

Σημαντικά λιγότερα είναι τα παραδείγματα εφαρμογής του *-ίαση* σε ονοματικά στοιχεία που δηλώνουν χημικά στοιχεία ή ουσίες που μπορούν να αποβούν επιβλαβείς για την (ανθρώπινη) υγεία:

άνθρακας → *ανθρακίαση*, *αρσενικό* → *αρσενικίαση*, *μόλυβδος* → *μολυβδίαση*

Μία τρίτη υποομάδα συγκροτούν τέσσερα ακόμη λήμματα, στα οποία η βάση φαίνεται να δηλώνει την πηγή της ασθένειας, ή τον «συνήθη ύποπτο» για την πρόκλησή της:

άλλαντο → *αλλαντίαση*, *ήλιος* → *ηλίαση*, *τρίχα* → *τριχίαση*, *ψιπτακός* → *ψιπτακίαση*

Σε ένα τελευταίο υποσύνολο περιλαμβάνονται τα 8 από τα 81 λήμματα σε *-ίαση* στον υπολογισμό της σημασίας των οποίων μετέχει η κατ' ένταση σημασία της βάσης. Πιο συγκεκριμένα, ο *ελέφαντας* και ο *λέων* χρησιμοποιούνται αντίστοιχα στην κατασκευή των *ελεφαντίαση* και *λεοντίαση*, γιατί δηλώνουν μεταφορικά το μεγάλο μέγεθος. Αυτό είναι το χαρακτηριστικό που μοιράζονται τα δύο ζώα με την παραμορφωτική πάχυνση διαφορετικών σημείων του σώματος. Ο *βάμβακας* και το *νήμα* αποτελούν τη βάση των *βαμβακίαση* και *νηματίαση*, γιατί περιγράφουν την εικόνα που παρουσιάζουν τα φυτά που πάσχουν από αυτές τις ασθένειες: κάλυψη μέρους της επιφάνειας από μια λευκή ουσία για την πρώτη και νηματοειδής όψη των φύλλων για τη δεύτερη. Αντίστοιχο είναι το παράδειγμα της *κερατίασης*, με τη διαφορά ότι αφορά σε ανθρώπους: οι κηλίδες που εμφανίζονται στην επιφάνεια του δέρματος έχουν τραχιά υφή, αντίστοιχη με αυτή των κεράτων των ζώων. Στη *γεροντίαση*, ο πάσχων/η πάσχουσα παρουσιάζει χαρακτηριστικά που προσδιάζουν σε άτομα μεγάλης ηλικίας και στη *σατυρίαση* εμφανίζεται ακόρεστη σεξουαλική επιθυμία, χαρακτηριστικό που αποδιδόταν στους μυθικούς ακολούθους του Διόνυσου. Τέλος, ο *Σείριος* λειτουργεί ως βάση της *σειρίασης*, που αναφέρεται σε μια βαριά μορφή ηλίαςης, καθώς τα δύο ουράνια σώματα μοιράζονται την εξαιρετικά έντονη φωτεινότητα.

4.4.2 Σημασιακή ανάλυση του *-ίαση*

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, μπορεί κανείς να υποστηρίξει το εξής: το μόρφημα *-ίαση* εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις που δηλώνουν μια παθολογική κατάσταση ή την πρωτοτυπική της αιτία και σχηματίζει ουσιαστικά που αναφέρονται στην εμφάνιση της

κατάστασης αυτής. Τα μέλη του λεξιλογίου της παθολογίας της ΝΕ που έχουν κατασκευαστεί με τη συμμετοχή του διακρίνονται σε δύο μεγάλες ομάδες. Τα μέλη της πρώτης παραφράζονται ως *προσβολή από Χ* ενώ τα μέλη της δεύτερης ως *εμφάνιση του συμπτώματος Χ*. Η ίδια ακριβώς θέση έχει υποστηριχθεί και από τον Βαλεοντή [7: 8].

4.5 Χαρακτηρισμός του *-ίαση* ως προς το χαρακτηριστικό [+/-λεξικό]/[+/-γραμματικό]

Μέχρι αυτό το σημείο έγινε αναφορά στο *-ίαση* γενικά ως μόρφημα, αφού δεν είναι καθόλου εύκολο να απαντηθεί αν πρόκειται για επιθήμα ή δεύτερο συνθετικό. Επαναλαμβάνεται ότι το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [12] και το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* [14] διαφωνούν πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Παρά τις αντιφατικές ιδιότητες που συγκεντρώνει, όμως, το συγκεκριμένο μόρφημα, φαίνεται πως μπορεί να δοθεί κάποια απάντηση στο δύσκολο αυτό ερώτημα.

Συγκεκριμένα, θα μπορούσε κανείς να προτείνει ότι το *-ίαση* συμπεριλαμβάνεται στο σύνολο εκείνο των μορφημάτων που κατατάσσονται κάπου ανάμεσα στα επιθήματα και τα λεξικά μορφήματα. Η πρόταση αυτή βρίσκει έρεισμα στην ανάλυση που δίνει η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη [4: 88, 2: 84], στηριγμένη στον Paul [17], για τα επιστημονικά επιθήματα. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι στο σχηματισμό αυτών των επιθημάτων φαίνεται να ακολουθείται μια διαδικασία αντίστροφη της γραμματικοποίησης, κατά την οποία ένα στοιχείο με γραμματική σημασία αποκτά σταδιακά αναφορική σημασία [2: 84].

5 Επίλογος

Η έρευνα που εκπονήθηκε έδειξε ότι το παθολογικό *-ίαση* έχει μια ισχυρή παρουσία στη διαχρονία της ελληνικής γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, απαντά ήδη στην ΑΕ ως τέρμα ουσιαστικών ασθενείας (*-ίασις*), που προκύπτει από την εφαρμογή του παραγωγικού επιθήματος *-σις* σε ρηματικά θέματα που λήγουν σε *-ια-*. Το τέρμα αυτό επαναναλύεται ως ενιαίο μόρφημα είτε στην ύστερη αρχαιότητα είτε αργότερα. Μέσω της λατινικής, το *-ίαση* περνάει στις νεολατινικές γλώσσες και την αγγλική, όπου εμφανίζεται εξαιρετικά παραγωγικό εντός του πεδίου της ιατρικής ορολογίας. Με την άνθιση της ιατρικής ορολογίας και της ΝΕ, το *-ίαση* επιστρέφει στη γλώσσα από την οποία ξεκίνησε μέσω της διαδικασίας της αναγνώρισης.

Όσον αφορά ειδικά στο *-ίαση* της ΝΕ, η παρούσα εργασία καταλήγει στην πρόταση ότι πρόκειται για ένα επιστημονικό επιθήμα, που εφαρμόζεται σε ονοματικές βάσεις που φέρουν το χαρακτηριστικό [+λόγιο] και σχηματίζει ουσιαστικά. Επαναλαμβάνουμε στο σημείο αυτό τον κανόνα κατασκευής λέξεων στον οποίο μετέχει:

[[Χ]ο (-ίαση)επιθ]ο

Με δεδομένο τον παραπάνω κανόνα, η σημασιολογική οδηγία του *-ίαση* μπορεί να περιγραφεί ως *εμφάνιση της παθολογικής κατάστασης Χ* ή *εμφάνιση της παθολογικής κατάστασης που προκαλείται από το Χ*.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι η πρόταση που γίνεται για την ανάλυση του *-ίαση* δεν είναι καινούρια· έχει ήδη γίνει από τον Βαλεοντή [7]. Η παρούσα μελέτη έρχεται απλά να ενισχύσει την ήδη διατυπωμένη άποψη, έχοντας καταλήξει σε αυτή με τη βοήθεια του θεωρητικού μοντέλου της Κατασκευαστικής Μορφολογίας και με βάση υλικό από διαφορετικό σώμα κειμένων.

Ευχαριστίες

Στο σημείο αυτό, εκφράζονται θερμές ευχαριστίες στην κ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη για την πολύτιμη βοήθειά της, τόσο στη διεξαγωγή της έρευνας που παρουσιάστηκε όσο και στη σύνταξη του παρόντος κειμένου. Ευχαριστώ επίσης τον κύριο Βαλεοντή, για την επισήμανση βιβλιογραφικών πηγών, που επέτρεψε στην παρούσα ανακοίνωση, έστω ταπεινές, αξιώσεις πληρότητας.

6 Βιβλιογραφία

- [1] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1992. «Η νεοελληνική παραγωγή κατά το μοντέλο της D. Corbin». *ΜΕΓ-Πρακτικά της 13^{ης} συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 505-526.
- [2] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1997. «Γλωσσικές διαδικασίες κατά τη δημιουργία των όρων». *Ελληνική γλώσσα και ορολογία - Πρακτικά του Α' συνεδρίου ελληνικής ορολογίας*, Αθήνα, 77-87.
- [3] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2002. *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- [4] Anastassiadis-Syméonidis, A. 1996. «A propos de l' emprunt suffixal en grec moderne». *Cahiers de Lexicologie*, 79-106.
- [5] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Σ. Γαλανή 1995. «Το επίθημα *-ισμός* στη νεοελληνική». *ΜΕΓ-Πρακτικά της 15^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 519-529.
- [6] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Α. Φλιάτουρας 2003. «Η διάκριση λόγιο και λαϊκό στη Νέα Ελληνική. Ορισμός και ταξινόμηση». Στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ρέθυμνο. <http://www.philology.uoc.gr/conference/6thICGL>
- [7] Βαλεοντής, Κ. 2014. «Το β' συνθετικό «*-ίαση*» και η παραγωγική κατάληξη «*-ωση*» στην ιατρική ορολογία». Στη 289^η συνεδρίαση του Γενικού Επιστημονικού Συμβουλίου της ΕΛΕΤΟ, Αθήνα.
- [8] Corbin, D. 1987. *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*. 2 τόμοι. Τυβίγγη: Max Niemeyer Verlag, 1991², Villeneuve d' Ascq: Presses Universitaires de Lille.
- [9] Corbin, D. 1991. «Introduction - La formation des mots: structures et interprétations». *Lexique* 10: 7-30.
- [10] Holton, D., Mackridge, P. & I. Philippaki-Warbuton 1997. *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London: Routledge.
- [11] Κλαίρης, Χ. & Γ. Μπαμπινιώτης 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- [12] *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* 1998. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- [13] Liddell, H.G. & R. Scott 1996. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- [14] Μπαμπινιώτης, Γ. [1998] 2008. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- [15] ΝΓΔ - *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* 1941. Αθήνα: ΟΕΣΒ. 1978². Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- [16] *Oxford English Dictionary* 2015. Oxford: Clarendon Press.
- [17] Paul, J. 1992. «Le vocabulaire de la chimie: spécificité de la suffixation nominale». Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία Πανεπιστημίου Lille III.

Ιστότοποι

www.geopon.gr

www.iatronet.gr

www.perseus.tufts.edu

www.vets.com.gr

Παράρτημα 1

άλωπεκίασις, άναφаланτίασις, άρτηρίασις, βουλιμίασις, δικορίασις, δρακοντίασις, δυσουρίασις, έλεφαντίασις, έρυθρίασις, φθειρίασις, φρενιτίασις, φρικίασις, φυκίασις, γομφίασις, ήλίασις, ισχίασις, κριθίασις, λεοντίασις, λιθίασις, μυδρίασις, μυρμηκίασις, μυωπίασις, ναυσίασις, νυκταλωπίασις, όδοντίασις, όφίασις, όρθοτριχίασις, πιτυρίασις, πλατυκορίασις, πωρίασις, σατυρίασις, σκληρίασις, σκοτοδινίασις, σκωληκίασις, στενοκορίασις, συνωμίασις, τριχίασις, ύδερίασις, ώχρίασις, χλωρίασις, ψωρίασις.

Παράρτημα 2

αιμοδηλητηρίαση, αιμωδίαση, ακαρίαση, αλλαντίαση, αλωπεκίαση, ανθρακίαση, αρσενικίαση, αυτοδηλητηρίαση, βακτηρίαση, βαμβακίαση, βλαστομυκητίαση, γεροντίαση, γονοκοκκίαση, δερματοκοκκίαση, δερματομυκητίαση, δηλητηρίαση, διστομίαση, ελεφαντίαση, ελμινθίαση, εμετίαση, εντεροκοκκίαση, εντερολιθίαση, εντεροφυματίαση, ερυθρίαση, ευρωτίαση, εχινοκοκκίαση, ζαχαρομυκητίαση, ζυμομυκητίαση, ήλίαση, κερατίαση, κοκκίαση, κολοβακτηρίαση, κονίαση, λειψμανίαση, λειχηνίαση, λεοντίαση, λιθίαση, μελανίαση, μελιτοκοκκίαση, μολυβδίαση, μυδρίαση, μυίαση, μυκητίαση, μυρμηκίαση, ναρκοδηλητηρίαση, ναυτίαση, νεφρολιθίαση, νηματίαση, νικοτινίαση, οισοπνευματίαση, ονυχίαση, ουρολιθίαση, πιτυρίαση, πνευμοκοκκίαση, πνευμονοκοκκίαση, πνευμονοκονίαση, πνευμονολιθίαση, πνευστίαση, σακχαρομυκητίαση, σατυρίαση, σειρίαση, σκληρίαση, σκοτοδινίαση, σκωληκίαση, σκωρίαση, σταφυλοκοκκίαση, στρεπτοκοκκίαση, ταινίαση, τοξινίαση, τριχίαση, τριχινίαση, τριχομυκητίαση, τριχοσπορίαση, τρυπανοσωματίαση, υδραργυρίαση, υδρωπίαση, υδρωπικίαση, υποσπαδίαση, υπτίαση, φθειρίαση, φθορίαση, φυματίαση, χολολιθίαση, ψαμμίαση, ψευδοελεφαντίαση, ψιπακίαση, ψωρίαση, ψωροσπερμίαση, ωτομυκητίαση, ωχρίαση.

Ευριπίδης Τσιακμάκης

Μεταπτυχιακός φοιτητής Α.Π.Θ

Ηλ.ταχ.: evripidisti@gmail.com